

Takis Würger

Stella

Vertaald uit het Duits door Goverdien Hauth-Grubben



SIGNATUUR

2019

Delen van dit verhaal zijn waar.

Bij de cursieve passages betreft het een uittreksel uit de getuigenverklaringen voor een militair Sovjettribunaal. De gerechtelijke stukken liggen tegenwoordig in het Landesarchiv Berlin.

Voor mijn overgrootvader Willi Waga,
die in 1941 tijdens Aktion T4 is vergast.

In 1922 veroordeelde een rechter Adolf Hitler tot drie maanden gevangenisstraf wegens landvredebreuk, een Engelse onderzoeker ontdekte het graf van Toetanchamon, James Joyce publiceerde zijn *Ulysses*, de Communistische Partij van Rusland koos Jozef Stalin tot secretaris-generaal en ik werd geboren.

Ik groeide op in een villa net buiten Choulex bij Genève, met ceders ervoor, zeventien morgen land en linnen gordijnen voor de ramen. In de kelder lag een loper waarop ik leerde schermen. Op zolder leerde ik cadmiumrood en Napels geel te herkennen aan de geur, en hoe het voelde om met een stok van gevlochten rotan te worden geslagen.

Daar waar ik vandaan kom, beantwoord je de vraag wie je bent met de namen van je ouders. Ik zou kunnen zeggen dat mijn vader in de derde generatie aan het hoofd stond van een onderneming die fluweel uit Italië importeerde. Ik zou kunnen zeggen dat mijn moeder de dochter was van een Duitse grootgrondbezitter, die zijn bezit had verloren omdat hij te veel armagnac dronk. 'Verzopen,' zou mijn moeder zeggen, wat niets afdeed aan haar trots. Ze vertelde graag dat de hele leiding van de Zwarte Rijksweer op zijn begrafenis aanwezig was geweest.

's Avonds zong mijn moeder slaapliedjes over vallende sterren, en als mijn vader op reis was en mijn moeder haar eenzaamheid verdronk, liet ze in de eetkamer de tafel tegen

de muur schuiven, legde schellakplaten op en danste Weense walsen met mij. Ik moest ver omhoogreiken om mijn hand op haar schouderblad te leggen. Ze zei dat ik goed kon leiden. Ik wist dat ze loog.

Ze zei dat ik de mooiste jongen van Duitsland was, hoewel we niet in Duitsland woonden.

Soms mocht ik haar haar kammen met een kam van buffelhoorn, die mijn vader voor haar had meegebracht, en ze zei dat het moest aanvoelen als zijde. Ze liet me beloven dat ik, als ik later getrouwd was, het haar van mijn vrouw zou kammen. Ik bestudeerde mijn moeder in de spiegel, hoe ze met gesloten ogen voor me zat en hoe haar haar glansde. Ik beloofde het.

Als ze in mijn kamer kwam om welterusten te zeggen, legde ze haar handen op mijn wangen. Als we gingen wandelen, hield ze mijn hand vast. Als we de bergen in trokken en zij daarboven zeven of acht borrels dronk, was ik gelukkig omdat ik haar mocht ondersteunen bij het afdalen.

Mijn moeder was een kunstenares, ze schilderde. In onze hal hingen twee van haar schilderijen, olie op linnen. Een stillevens, groot formaat, waarop tulpen en druiven te zien waren. En een klein schilderijtje, het achteraanzicht van een meisje met haar armen op haar onderrug gekruist. Ik keek er lang naar. Op een keer probeerde ik mijn vingers net zo over elkaar te kruisen als het meisje op het schilderij. Het lukte niet. Mijn moeder had zo'n onnatuurlijke verdraaiing van de polsen afgebeeld, dat bij iedere echte persoon de botten gebroken zouden zijn.

Mijn moeder had het vaak over hoe goed ik later zou zijn als schilder, en maar zelden over hoe zijzelf schilderde. Als het laat werd, vertelde ze hoe gemakkelijk schilderen haar in haar jeugd was afgegaan. Ze had zich als jong meisje aangemeld bij de Algemene Schilderschool van de Weense kunstacademie en was bij het toelatingsexamen gezakt op houtskooltekenen. Maar misschien was ze wel geweigerd omdat er in die tijd

nauwelijks vrouwen aan de academies mochten studeren. Ik wist dat ik er niet naar mocht vragen.

Bij mijn geboorte had mijn moeder het besluit genomen dat ik in haar plaats de kunstacademie van Wenen zou bezoeken of op zijn minst de Academie voor Schone Kunsten in München. Ik moest oppassen voor alles wat daaronder kwam, voor de kunstschool van Feige en Strassburger in Berlijn of de tekenschool Röver in Hamburg, dat waren volgens haar verjoodste instellingen.

Mijn moeder liet me zien hoe je een penseel vasthoudt en hoe je olieverf aanroert. Ik deed mijn best omdat ik haar gelukkig wilde maken, en ik bleef oefenen als ik alleen was. We reisden naar Parijs, bekeken in de Galerie nationale du Jeu de Paume de schilderijen van Cézanne, en mijn moeder zei dat als iemand een appel schilderde, die er net zo uit moest zien als bij Cézanne. Ik mocht mijn moeders doeken gronden, liep hand in hand met haar door de musea en probeerde alles te onthouden als ze bij het ene schilderij de diepte van de kleuren prees en bij een ander het perspectief bekritiseerde. Ik heb haar nooit zien schilderen.

*

In 1929 stortte in New York de beurs ineen, bij de deelstaatverkiezing in Saksen won de NSDAP vijf van de zesennegentig zetels en in mijn geboorteplaats verscheen vlak voor Kerstmis een koets.

De koets gleed op lopers over de sneeuw. Op de bok zat een vreemdeling met een donkergroene loden jas die tot op de grond reikte. Mijn vader zou hem ook met de hulp van de gendarmerie nooit vinden. Het bleef onduidelijk waarom de man naast zich op de bok een aambeeldhoorn vervoerde.

We waren met zeker tien jongens en gooiden vanaf het kerkplein sneeuwballen naar de metalen haan op de toren.

Ik weet niet wie als eerste naar de koetsier gooide. De sneeuwballen kruisten elkaar in hun vliegbanen en spatten uiteen op het hout van de koets. Een van de sneeuwballen trof de man tegen zijn slaap, ik geloof dat het er eentje van mij was. Ik hoopte daarmee bij de andere jongens in de gunst te komen. De man gaf geen krimp.

Hij liet de pony stoppen. Hij nam er de tijd voor, klom van de bok, fluisterde iets in het oor van het dier en kwam naar ons toe. Toen hij voor ons stond, drupte er smeltwater in zijn kraag. We waren jong, we renden niet weg. Angst was iets wat ik nog moest leren. De koetsier had iets korts, iets van ijzer, iets donkers in zijn hand.

Ik meen dat hij Urner-Duits sprak, een dialect dat je in mijn streek maar zelden hoorde.

‘Wie heeft er op mij gemikt?’ vroeg hij zachtjes, en hij keek ons aan. Ik hoorde de sneeuw onder mijn voeten kraken, hij was bevroren en glinsterde. De lucht rook naar natte wol.

Mijn vader had me gezegd dat de waarheid een teken van liefde was. De waarheid was volgens hem een geschenk. Destijds was ik ervan overtuigd dat dat klopte.

Ik was een kind, ik hield van geschenken. Wat liefde was, wist ik niet. Ik zette een stap naar voren.

‘Ik.’

De punt van de aambeeldhoorn doorboorde mijn rechterwang bij het kaakgewricht en spleet mijn gezicht tot aan mijn mondhoek open. Ik verloor twee kiezen en een halve snijtand. Daaraan heb ik geen herinnering. Ik herinner me pas weer dat ik in de grijze ogen van mijn moeder keek. Ze zat aan mijn ziekenhuisbed en dronk thee met jenever erin, die ze inschonk uit een thermoskan. Mijn vader was op reis.

‘Ik ben zo blij dat er niets met je schilderhand is gebeurd,’ zei mijn moeder. Ze streek mijn vingers.

Door mijn wang was een in carbolzuur gedrenkte draad geregen. De wond raakte ontstoken. In de daaropvolgende we-

ken leefde ik van kippenbouillon, die onze kokkin dagelijks trok. In het begin druppelde de bouillon door de wondnaad.

De medicijnen verdoofden me. Pas toen ik in de spiegel keek, begreep ik dat ik door de klap van de koetsier niet langer in staat was kleuren te zien.

Sommige mensen kunnen rood en groen niet van elkaar onderscheiden, ik was alle kleuren verloren. Karmijn, smaragd, violet, purper, azuur, blond, dat waren voor mij alleen nog maar namen voor verschillende tinten grijs.

De artsen zouden het over cerebrale achromatopsie hebben, een stoornis van het vermogen om kleuren te zien, die soms bij oudere mensen optreedt na een herseninfarct.

Daar groeit hij wel overheen, zouden ze zeggen.

Mijn moeder legde een tekenblok op mijn knieën en gaf me een doosje kleurpotloden. Ze zei dat ze die spullen uit Zürich had laten komen, zodat we in het ziekenhuis onze lessen konden voortzetten.

‘De kleuren zijn weg,’ zei ik. Ik wist hoe belangrijk het schilderen voor haar was.

Mijn moeder hield haar hoofd schuin alsof ze me niet had gehoord.

‘Mama, het spijt me, ik... Ik zie de kleuren niet meer.’

Ze liet een arts komen, ik moest naar een paar afbeeldingen kijken en kreeg een vloeistof in mijn oog gedruppeld.

De arts legde mijn moeder uit dat dat weleens voorkwam, en zo erg was het nu ook weer niet, de voorstellingen in de bioscoop waren sowieso in zwart-wit.

‘Het spijt me, mama,’ zei ik, ‘bent u boos, mama?’

De arts zei dat het een wonder mocht heten dat het netwerk van de *nervus facialis* in mijn gezicht niet beschadigd was. Als dat geraakt zou zijn, had ik problemen gehad met praten en zou er speeksel uit mijn mond sijpelen. De arts zei iets over een gelukskind. Mijn moeder zat ernaast. Ze dronk met grote slokken.

*

Mijn moeder stuurde een telegram naar mijn vader in Genua. Hij reed de hele nacht door.

‘Mijn eigen schuld,’ zei ik.

‘Er is geen sprake van schuld,’ zei hij.

Hij bleef in het ziekenhuis en sliep naast me op een metalen brits.

Mijn moeder zei: ‘Wat moeten de mensen wel niet denken?’

Mijn vader zei: ‘Kan ons dat iets schelen?’

Als het litteken pijnlijk klopte, vertelde hij sprookjes die hij op zijn reizen naar de fluweelhandelaren van Pesjawaar had gehoord. Mijn vader gaf me een oud, met rozenmotieven versierd metalen kistje uit Haifa, waarvan het deksel klemde en dat volgens hem wensen in vervulling kon laten gaan als we drie keer tegen de wijzers van de klok in over de rand zouden strijken. Mijn moeder zei dat ze niet meer zou komen als die rommel niet verdween.

Mijn moeder raakte me nauwelijks nog aan. Als ik bij het wandelen haar hand wilde pakken, schrok ze. Als ze me welterusten kwam zeggen, bleef ze in de deuropening staan en keek uit het raam, hoewel het buiten donker was. Mijn vader ging weer op reis.

Vlak na mijn verwonding dronk mijn moeder een keer zoveel dat ze in de eetkamer bleef liggen en ik haar samen met de kokkin naar haar kamer moest dragen.

Mijn moeder ging ’s nachts in haar eentje naar de alm, en thuis sloot ze zich soms twee dagen aaneen met haar doeken op. Ik was acht en wist niet of het door mij kwam.

*

Mijn favoriete plek werd het meertje achter het minderbroederklooster. Aan de ene kant werd het begrensd door een

bemoste muur en aan de andere door een rotswand.

Bij het meertje lag ik in het riet en rookte sigaretten van de tabak die ik uit de sigaren van mijn vader had getrokken. De kokkin liet me zien hoe je met behulp van een stok, een snoer en een kromme naald op zalmforellen kunt vissen. Later haalde de kokkin de vissen uit, en ze vulde ze met gehakte knoflook en peterselie voordat we ze boven een vuurtje op de oever grilden en te heet opaten.

De kokkin liet me zien hoe je de nectar uit de bloesem van een vlier zuigt.

Ik hielp bij het vlechten van het brood en droeg voor de kokkin de kan van de melkalm naar ons huis. Soms visten we het vel op de melk eraf en deelden het.

In de tijd dat andere jongens vrienden maakten en die mee naar huis brachten, wist ik dat dat niet ging, want mijn moeder was er. Maar misschien verdroeg ik de eenzaamheid wel, omdat ik niet kon missen wat ik niet kende.

Mijn moeder dronk arak, die troebel werd als ze hem met ijswater aanlengde. Ik verbeelde me dat ze melk dronk. Boven het meertje stak een steiger uit, die bij heet weer kraakte in de zon. Op een keer in de herfst stond ik in de schemering op de punt van de steiger platte steentjes over het water te gooien. Als de kokkin en mijn vader geen tijd voor me hadden en mijn moeder een paar dagen achtereen dronk, voelde ik me onzichtbaar.

Ik keek naar de rotswand en vroeg me af waarom ik nog nooit iemand had zien springen.

Ik trok me aan grassen en uitstekende rotspunten langs de rotswand omhoog. Vanboven kon ik op de bodem van het meertje kijken, en ik zag de algen op en neer deinen. Ik rende naar de rand van de rots en verder de lucht in. De klap kwam hard tegen mijn leren zolen, het water ruiste in mijn oren en was koud. Toen ik bovenkwam had ik moeite met ademen,

maar ik had wel genoeg lucht om een schreeuw uit te stoten. Ik zag de golven die mijn klap op het water had achtergelaten.

Met druipende broekspijpen stond ik even later op de keukentegels. De kokkin was deeg aan het kneden en vroeg wiens idee het was geweest. Ik wist niet wat ik moest zeggen. Vallen doe je alleen, dacht ik. Ik leunde tegen de warme kachel. De kokkin sloeg met haar hand op de tegeltjes, het meel stoof op. Ze gaf me een handdoek. Mijn vader riep me die avond bij zich. Als hij thuis was, zat hij meestal in zijn bibliotheek. Hij las graag en lang, Russische romans, filosofie uit de Oriënt, haiku's.

Ik wist dat mijn vader en mijn moeder niet van elkaar hielden.

Tussen mijn vingers rolde ik de pluim van een rietstengel, die ik langs het water had geplukt.

'De paters zeggen dat je bent gesprongen,' zei mijn vader.

Ik knikte.

'Waarom?' vroeg hij.

Ik zweeg.

'Weet je dat zwijgen soms erger is dan liegen?' vroeg hij.

Hij trok me op de leuning van zijn leesstoel.

We luisterden naar het tikken van de klok.

'Waarom is het fijn om te vallen, papa?'

Hij dacht lang na. Zachtjes begon hij een melodie te neurien. Na een paar minuten stopte hij. 'Omdat we dom zijn,' zei hij.

We zwegen samen.

Hij schudde zijn hoofd. Zijn handen op mijn schouders waren zwaar, hij rook naar zijn boeken.

'Wat is er, m'n jongen? Ik ken die blik.'

'Gaat het goed met moeder?'

Hij ademde diep in.

'Ze...' zei hij. Hij vertrok zijn gezicht. 'Je moeder... Er is niets aan de hand, wees maar lief voor haar.'

Ik begreep wat hij bedoelde en dat het gemakkelijker zou zijn om te zwijgen. Zwijgen werd mijn manier van huilen.

‘We houden het uit,’ zei mijn vader, en hij legde zijn hand in mijn nek.

Ik knikte. Hij keek me aan. Ik wist dat ik telkens weer zou springen.

*

Als ik aan thuis denk, denk ik onwillekeurig aan de zonnebloemenvelden die zich achter ons huis uitstrekten tot aan het bos.

Onze kokkin hield niet van zonnebloemen, omdat die volgens haar geen geur hadden. Ze zei dat de zonnebloem de bijen lokte met zijn schoonheid, maar in zijn binnenste zat geen druppel nectar, alleen lelijke pitjes.

Ik liep de velden in om de geur van de bloemen te vinden en tussen de bloemhoofden stelde ik vast dat de kokkin zich vergiste. Op warme zonnedagen, als de hitte in het stuifmeel brandde, geurden de zonnebloemen, licht weliswaar, maar ik kon ze ruiken. En toen ik hun geur had herkend, rook ik hem soms als ik bij het slapen mijn raam openliet.

Het was belangrijk om goed te kunnen ruiken. Ik kon de alcohol al op de gang ruiken als ik thuiskwam.

Ik vroeg de imker en de tuinvrouwen waar zonnebloemen naar roken, maar niemand wist het. Ik geloofde dat het iets te betekenen had dat ik de bloemen kon ruiken.

*

In 1935 dronk mijn moeder een fles aardappeljenever op de afkondiging van de Neurenberger wetten. Ze schonk vaak bij. Ik zat ernaast en telde mee. Ze hief het glas op de gezondheid van Adolf Hitler, die ze Adolphe noemde, alsof hij een Fransman was.

Die avond, toen mijn moeder op het parket van de danszaal lag te slapen, ging ik naar de keuken. De kokkin zat huilend bij de kachel en at als troost vers geklopte botercrème met een houten lepel. Ik streelde haar wangen zoals mijn vader dat bij mij had gedaan toen ik klein was.

Een paar dagen later hoorde ik mijn ouders ruziemaken, waarbij mijn moeder wilde dat mijn vader de kokkin zou ontslaan, hoewel ze 's ochtends graag haar gevlochten witbrood at. Mijn moeder noemde de kokkin een vuile Jodin. Mijn vader zei dat hij niemand zou ontslaan.

Mijn moeder was bijna alleen nog maar bij haar doeken te vinden. Als ze niet schilderde, stonden de doeken met de voorkant naar de zoldermuur. Niemand mocht ze zien.

Op de avond na die ruzie kwam mijn vader bij mijn bed. Ik deed alsof ik sliep. Hij ging in kleermakerszit op het voeteneinde zitten en zei: 'Jongen, één ding...' Hij laste een lange stilte in. Ik wist niet zeker of hij de zin zou afmaken. 'Onze-Lieve-Heer heeft van alles geschapen, weet je... Merels en olifanten... "God woont in elk wezen," staat er in Lucas. Begrijp je dat, jongen? We moeten goed op ze passen, op die wezens.'

Ik vond de ernst in zijn stem onaangenaam. Ik antwoordde niet. Hij kneep in mijn voet en zei: 'Ik weet dat je wakker bent.'

*

In 1938 werd in Berlijn de reizende tentoonstelling Entartete Kunst geopend, in Duitsland brandden in één nacht veertienhonderdzes synagogen en gebedshuizen af, en in de nazomer liep ik met de zoon van de kokkin het zonnebloemenveld in. We waren al zo groot dat we boven de bloemen uit konden kijken. De zoon van de kokkin was achterlijk, hij kon niet rekenen, hij kon niets onthouden en hij kauwde de hele tijd op zijn onderlip. Ik vond hem aardig.

‘Kun je hem ruiken?’ vroeg ik, en ik legde mijn hand om de onderkant van een bloemkelk. De zoon van de kokkin schudde van nee.

Die dag kwam er onweer opzetten, een bliksem zou een oude es in onze tuin splijten en de regen zou de bloemen knakken. De tuinman zou de bloemhoofden verzamelen om de zonnebloempitten te redden, en hij zou vloeken en God een rattengezicht noemen.

We liepen door het veld, de eerste warme druppels vielen op mijn voorhoofd. In de buurt van ons huis kwamen we bij een splitsing in het aangestampte pad. De ene weg leidde naar huis, de andere naar de melkalm.

Al zolang ik kon denken, graasde er op de melkalm een geitenbok, die de boerin daar aan een hek had vastgebonden. In het dal wist iedereen dat hij Hieronymus heette.

Zijn vacht was wit en langharig, hij behoorde tot het ras van de gletsjergeiten. Door het felle zonlicht op de berg was hij jaren geleden blind geworden. Ik zou hem graag hebben geaaid, maar hij had de neiging je te bijten. ’s Ochtends, als ik melk haalde, gooide ik soms bladeren van onze bramenstruiken naar hem toe.

Onder de kinderen van het dal gold het als bewijs van moed om Hieronymus aan zijn hoorns te trekken. Op een keer zag ik dat de zoon van de alpenherder de geitenbok in zijn zachte buik trapte.

De dag dat wij het zonnebloemenveld in waren gelopen, kletterde de regen op onze gezichten. We vormden trechters van esdoornbladeren en dronken regenwater. Ik verheugde me op ons huis en dat het binnen warm zou zijn, en op mijn vader, die in die dagen thuisbleef. Ik dacht eraan wat hij over de wezens van de schepping had gezegd en keek door de regen over de weiden omhoog naar de melkalm. Die ochtend had de geitenbok aan het hek vastgebonden gestaan. De eerste flitsen schoten door de lucht. De zoon van de kokkin huilde.

Ik pakte hem bij de hand en bracht hem naar de dienstbode-
ingang van ons huis. Zonder een woord van uitleg draaide ik
me om en rende de regen in.

‘Donder,’ riep de zoon van de kokkin, ‘donder.’

De regen was warm. Het klimmen ging me gemakkelijk af,
een paar keer gleed ik uit.

Ik had geleerd mijn ogen te wantrouwen en was niet ver-
baasd toen op de melkalm de flitsen vanaf het gras in de he-
mel insloegen. De donderslagen rommelden. Bij het hek lag
Hieronymus op de grond. Hij had zijn kop in het gras gelegd
en zijn ogen dichtgedaan, alsof hij op de dood wachtte. Mis-
schien sliep hij ook alleen maar, omdat het onweer hem niet
interesseerde.

Ik maakte het touw los dat aan het hek was vastgebonden.
Hieronymus hapte in mijn richting. Ik bleef staan. Soms doet
het pijn als je het juiste doet.

Hieronymus beet in mijn linkerhand. Zijn tanden waren al
jaren geleden uitgevallen. Hij beet in het niets, toen beet hij
in mijn rechterhand, die ik naar hem uitstak.

‘Ik ben het toch, van die bramenbladeren.’

De regen parelde van zijn vacht, die licht en borstelig was. Ik
trok aan de strik. Ik legde mijn hand op Hieronymus’ bek. Hij
beet niet meer, hij stond stil. Misschien had hij verlerd om te
lopen omdat hij te lang vastgebonden was geweest, dacht ik. Ik
knielde voor hem in het gras en nam hem overdwars op mijn
schouders. Zijn ribben drukten tegen mijn sleutelbeenderen.

De geitenbok was mager, maar zwaarder dan ik had ge-
dacht. Hij stonk naar stal. Mijn bovenbenen trilden.

‘Het spijt me dat ik je niet heb gered toen je werd getrapt,’
zei ik. Die dag vertelde ik de geitenbok wat ik verder tegen
niemand zei. Dat ik mijn moeder zo miste, hoewel ze er was.
Dat ik me onzichtbaar voelde. Dat ik nooit wilde liegen, om-
dat dan het leven verspild was. Bij het afdalen viel ik en haal-
de ik mijn knieën open.

Toen ik door de cederlaan voor ons huis liep, was mijn broek gescheurd, er zat modder onder mijn nagels. De geitenbok had in de kraag van mijn blouse gebeten.

Vader kwam me in de laan tegemoet lopen.

‘Jongen.’

Toen hij me omhelsde hapte Hieronymus naar hem.

‘Heb je de bliksems niet gezien?’

Ik knielde op de kiezels en liet de geitenbok van mijn schouders glijden. Mijn vader streek het water uit mijn haren. Er kwamen tranen in mijn ogen. Ik was blij dat hij ze in de regen niet zag.

‘Eén bliksem kan je al gloeiend verbranden,’ zei mijn vader. Natuurlijk zag hij dat ik huilde, want dat doen vaders.

‘We moeten opletten,’ zei ik.

Ik wilde hem uitleggen hoe mooi de bliksems in de hemel waren ingeslagen, en waarom ik blij was dat de koetsier was gekomen, en waarom ik soms meer van moeder hield dan van hem. Ik zweeg. En toen schreeuwde ik, zo plotseling dat ik schrok van het geluid van mijn eigen stem: ‘Je hebt je woord gebroken, papa.’

‘Wat is er dan, jongen?’

‘De waarheid. Je hebt gezegd dat we de waarheid zeggen. Maar over moeder lieg je.’

Ik zag de pijn in zijn gezicht. Ik had hem niet willen kwetsen. Het regenwater smaakte zoet. Hij nam me bij de hand en liep met me naar het huis. Toen we in de hal stonden, vroeg hij zachtjes: ‘Heb je ooit een hibiscus zien bloeien?’ Hij ging voor me op zijn hurken zitten, zodat hij kleiner was dan ik. ‘Zo is de waarheid, jongen, als een hibiscus. Op een dag zul je het zien. In Egypte vind je hele tuinen vol. Het is er prachtig. Tuinen vol vind je daar. En de hibiscus bloeit op duizend verschillende manieren.’

Hieronymus bracht die nacht in onze kas door, waar hij tot de volgende ochtend de halve courgetteoogst van dat jaar opvat. 's Nachts ging ik naar hem toe. Hij vond het goed dat ik de vacht van zijn nek streek.

De volgende morgen haalde de boer hem op, hij gaf me een hand, verontschuldigde zich telkens weer en zei dat hij ervoor zou zorgen dat zo iets als met de courgettes nooit meer zou gebeuren. Hij sloeg Hieronymus een paar keer met de zijkant van zijn hand tussen zijn hoorns.

Het was het jaar dat de leden van de Zwitserse geitenfokvereniging overwogen welke bloedlijnen moesten worden voortgezet, een proces dat onder de naam 'rassenzuivering' de boeken in zou gaan. De vereniging categoriseerde de Capra Sempione, waartoe Hieronymus behoorde, als 'niet gewenst'.

In de nazomer vertelde mijn vader dat de boer vlak na de onweersnacht Hieronymus naar de gierput had gebracht, op twee meter afstand een dubbelloopse repeteerbuks had aangelegd en het dier door zijn kop had geschoten.

Datzelfde jaar liet mijn moeder een oogarts uit München komen. Hij zei dat mijn onvermogen om kleuren te zien niet aan mijn ogen lag, maar aan mijn hersenen. Mijn moeder dacht dat ik me gewoon meer moest inspannen. Ze nam me mee naar de zolder.

'Nu komt alles weer goed,' zei ze.

Tegen de muur stonden haar schilderijen. Mijn moeder zette een verfdooz op tafel en wisselde de verfpotjes om. Vervolgens vroeg ze me welke kleur welk potje had.

Als ik het goed had geraden, knikte ze. Als ik het mis had, zei ze dat ik beter mijn best moest doen. Voor deze lessen trok ze haar rijlaarzen aan, die ze kistjes noemde.

Bij een van de eerste keren op zolder zei ze: 'Toe, op z'n minst rood, alsjeblijft.'

Als mijn moeder had gedronken, stak ze soms haar vuist

op, maar ze bleef zichzelf trouw in haar streven mij niet aan te raken.

Na een paar lessen stond tussen de doeken in de hoek van de zolder een mattenklopper van gevlochten rotan. Ze zei dat het haar meer pijn deed dan mij. Soms viel ik door de klappen met mijn gezicht op de verfdoos.

Mijn moeder zei: 'Was je eerst voordat je naar buiten gaat, niemand hoeft te weten dat je hebt gehuild.'

Op een keer bleef ik zo liggen, met mijn voorhoofd in de verf, en ik merkte dat de potjes verschillend roken. De kleuren waren met natuurlijke pigmenten aangeroerd. Indigoblauw rook naar de vlinderbloemen in onze kas, Napels geel naar lood, cadmiumrood naar kleiארde in de zomer, zwart naar roet, wit naar krijt.

Ik hield vooral van de geur van kolen. Afgezien van de uren op zolder gaf mijn moeder me geen les meer. We gingen ook niet meer naar het museum.

Als ik nu voor mijn moeder kleuren moest herkennen, boog ik me naar de verfdoos. Soms nam ik de potjes verf in de hand om er beter aan te kunnen ruiken. Mijn moeder sloeg niet meer zo vaak. Eén keer had ik drie kleuren achter elkaar goed. Mijn moeder streelde mijn wijsvinger.

*

Elke zaterdag na de sabbat, als het donker werd, drukte de kokkin een kompres van sint-janskruid op het litteken in mijn gezicht, ook jaren na de verwonding nog. Ze zei dat het zou helpen zodat ik er weer mooi uit zou zien. Soms omhelsde de kokkin me voordat ik op die avonden ging slapen. Ik kon nauwelijks wachten.

De kokkin was de dikste vrouw die ik kende. Elke dag bakte ze een taart, met blauwe bessen in de zomer, met appels in de herfst, met amandelen in de winter. Ze zei dat haar taarten te

kostbaar waren voor het personeel, en omdat er daarom altijd te veel taart was, zat ze 's avonds voor het fornuis, speelde patience en at.

Op een keer nadat ze een kompres bij mij had aangebracht, ging ze op een melkkrukje bij me zitten. Ze gaf me een bord met twee plakken kruidkoek, die ze met boter besmeerde, en keek me aan.

'De mensen in het huis zeggen dat jij altijd eerlijk bent,' zei de kokkin.

Ik zweeg.

'Klopt dat?'

'Jawel,' zei ik.

'Dan moet je ook eerlijk zijn over mij.'

De kokkin legde haar hand op mijn hoofd.

'Zeg me of ik dik ben.'

Van opwinding nam ik een te groot stuk op mijn vork en stak het in mijn mond. Ik verslikte me en toen de kokkin me een glas melk aangaf, hoestte ik, en de melk kwam door mijn neus naar buiten.

'Ik weet wel dat ik een beetje mollig ben, maar ik bedoel, ben ik dik?'

Ik knikte zo onopvallend mogelijk.

Het deed haar pijn, ik zag het en wilde dat niet.

'Denk je dat ik daarom misschien geen nieuwe man vind?' vroeg ze.

Ik keek naar de vloer. Ik was zestien en begreep niet veel van mannen en vrouwen en waarom ze elkaar leuk vonden. Ik haalde mijn schouders op. De kokkin pakte me vast met haar zachte hand.

'Alsjeblijft, wees eerlijk, Friedrich.'

'Ja,' zei ik.

'Denk je dat ik alleen ben omdat ik zo van eten hou?'

'Je bent niet alleen.'

'Maar wel dik?'

‘Ja.’

Ze ademde uit.

‘Dank je,’ zei ze.

‘Maar het doet pijn,’ zei ik.

Het fornuis was warm, we hoorden het hout in de gloed knetteren.

‘Zwijgen is erger.’

We zaten nog een tijdje op de melkstoeltjes en keken in de vlammen van de oven, waarin voor de volgende dag een tulband bakte, die langzaam bruin werd tot de korst begon te verbranden. Ik pakte de ovenschep van de muur en tilde het gebak op het aanrecht.

‘Dank je, lieve jongen, dat was bijna misgegaan, dank je,’ zei de kokkin.

Ze omhelsde me. Ik deed alsof ik haar tranen niet zag.

*

Toen in het kader van Operatie Sonnenblume in het voorjaar van 1941 Duitse tanks door Libië rolden, hees mijn moeder een hakenkruisvlag op aan de toren van ons huis. Het was de enige keer in mijn leven dat ik mijn vader hoorde schreeuwen. Met beheerste stem zei mijn vader tegen een van de jongemannen dat hij de vlag van de toren moest halen, vervolgens ging hij de kas in, deed de melkglazen deur achter zich dicht en stootte een schreeuw uit die het einde van zijn huwelijk aankondigde.

Sinds het begin van de oorlog droeg mijn moeder steeds vaker haar rijlaarzen, en ze dronk tot ze de woorden was vergeten. Op een keer lag ze ’s ochtends in de gang voor de voordeur en verroerde zich niet. Ik probeerde haar wakker te maken door haar te roepen. Ze opende haar ogen en keek me aan, ik weet niet zeker of ze me herkende.

‘Hou je nog van me?’ vroeg ze.

Toen legde ze haar armen om mijn hoofd en trok me zo dicht tegen haar hals dat ik bijna geen adem meer kreeg. ‘Het spijt me allemaal...’ zei ze, ‘dit alles hier, alles, het spijt me.’

Het was zo fijn dat ik op weg naar school verkeerd liep.

Soms wilde ik dat ik overdag zou vergeten hoe mijn moeder thuis op het terras arak zat te drinken.

Maar ik wist dat er dan niemand op haar paste en dat dat mijn taak was. Heimelijk had ik soms mijn hoofd op haar borst gelegd als ze op de grond lag en zich niet meer verroerde. Ik had geluisterd of ze ademde.

Mijn vader had door de handelsembargo's problemen met de export van zijn fluweel gekregen. Hij zei dat hij naar Istanbul zou gaan om daar het einde van de oorlog af te wachten, de villa in Choulex zou hij aanhouden. Mijn moeder wilde naar München verhuizen en van mijn vaders vermogen leven. Ik wilde reizen en wat van de wereld zien. Het was mijn vaders idee geweest. Hij stelde Teheran voor, omdat de oorlog daar ver weg was.

Eerder die zomer had ik de staljongens over geheime nachtclubs in Berlijn horen praten, over hoerenjongens, cocaïne, een fontein van ivoor in een grand hôtel en een zingend negermeisje dat zich door een struisvogel in een koets liet voorttrekken.

Een van de staljongens had een tijdlang als paardenvijgenveger in Berlijn gewerkt en zei dat hij daar was weggegaan omdat hij dat ruwe Berlijnse taaltje niet langer had verdragen, dat ‘*icke*’ en ‘*wa?*’. ‘Altijd zo onbeschoft,’ zei hij, en dat zelfs de kappers precies tegen je zeiden wat ze dachten.

‘Klopt dat?’ vroeg ik.

‘Ze zijn daar allemaal gek, ook de meisjes, geen cultuur,’ zei hij.

Die avond hoorde ik het gerucht voor de eerste keer. Vol-

gens de staljongen zou in Berlijn 's nachts een meubelwagen door het Scheunenviertel rijden om de Joden op te halen. 'Die zie je niet meer terug,' zei hij.

'Klopt dat?' vroeg ik.

'Het is een gerucht.'

'Waar is dat Scheunenviertel?'

Duitsland maakte de indruk het land van de overwinnaars te zijn. De Wehrmacht had Europa onder controle en stond voor Moskou. De Britten hadden hun luchtaanvallen op Berlijn gestaakt. Berlijn was, ondanks alles, nog iets. Een oord waar zelfs de kappers zeiden wat ze dachten.

Ik vroeg mijn vader over zijn reizen naar Berlijn en hij gaf me Fontane te lezen. Ik las de romans die in onze bibliotheek stonden en Fontanes briefwisseling. In een brief uit 1860 aan Heyse las ik: *Hoe je ook met Berlijn kunt spotten, hoe graag ik ook toegeef dat het die spot zo nu en dan verdient, toch valt uiteindelijk niet te ontkennen dat wat hier gebeurt en niet gebeurt direct in het grote wereldgebeuren ingrijpt. Ik heb de behoefte een dergelijk vliegwiel van zeer nabij te horen suizen, op het gevaar af dat het zo nu en dan in de bekende tredmolen verandert.*

's Nachts lag ik wakker en dacht aan het woord 'vliegwiel' en aan dat gerucht over het Scheunenviertel. De Duitsers waren in mijn hoofd zoals ik zelf wilde zijn. Ik had in de bioscoop beelden van marcherende soldaten gezien. Ik wilde geen soldaat zijn, maar misschien zou een deel van hun kracht op mij overspringen. Ik vroeg mijn vader naar de meubelwagen.

'Dat heb ik gehoord,' zei hij.

'Waarom vertellen mensen geruchten?'

Mijn vaders stem klonk onzeker toen hij antwoordde.

'Dat weet ik niet, misschien is het een grijs gebied. Ik denk... Ik weet het niet. Er moeten ook nog goede Duitsers zijn. Volgens mij is de waarheid nergens zo in gevaar als in de oorlog.'

Hij draaide zich naar me toe en keek me aan.

‘Ik weet wat je denkt, jongen.’

Ik keek hem recht in zijn gezicht. Hij probeerde te glimlachen, alsof het om iets luchtigs ging. Ik zag dat hij bang was.

‘Doe het niet,’ zei mijn vader, ‘alsjeblieft, deze keer niet.’

Een paar dagen later zaten mijn vader en mijn moeder samen in de bibliotheek, hoewel ze allang niet meer bij elkaar hoorden.

‘Ik denk dat ik eerst een tijdje naar Berlijn ga,’ zei ik.

Mijn moeder haalde adem.

‘Denk je dat?’

‘Ik ga naar Berlijn,’ zei ik.

Mijn moeder lachte.

‘En wat wil je daar?’ vroeg ze.

‘Ik wil het zien.’

‘Wat zien?’

‘En een paar tekenlessen nemen.’

Mijn moeder verstomde.

‘Je wilt in de oorlog tekenles nemen?’ vroeg mijn vader.

‘Een paar dagen maar.’

‘Dat is te gevaarlijk.’

‘Berlijn is veilig.’

‘Maar het is oorlog.’

‘In het Oosten is het oorlog. Niet in Berlijn. Er is daar al weken geen bom gevallen.’

‘Toch is het te gevaarlijk.’

‘Ik ga daarheen, papa, ik moet het zien. Ik... Dat grijze gebied.’

Mijn vader knikte en streek over zijn kin.

Iemand moest de geruchten van de werkelijkheid scheiden.

Destijds dacht ik dat dat moedig was.

‘Maar dat is een Jodenstad,’ zei mijn moeder.

Na Kerstmis stopte er een donkere wagen met een Duits kenteken op de kiezels van onze oprit. Een man in uniform stapte uit. Ik verstopte me op de hooizolder en zag dat hij zijn hand op mijn moeders billen legde. Later zou de kokkin me vertellen dat mijn moeder hem aan haar had voorgesteld als haar neef.

De vleugel en haar kleren wilde ze laten nasturen.

De kokkin zei dat ze tegen mij moest zeggen dat ik de oefeningen met de verfdoo's moest voortzetten. En dat het mijn moeders hart had gebroken dat ik haar niet persoonlijk had uitgezwaaid.

Mijn moeder zou twee jaar later tijdens een luchtaanval in Nymphenburg in een tuinhuisje verbranden. Haar neef zou zeggen dat ze waarschijnlijk zoveel had gedronken dat ze het huisje voor de bunker had gehouden.

Ik kocht een treinkaartje vanaf Genève. De kokkin gaf me een muts, die ze zelf had gebreid, en een gevlochten mand, die ze vulde met kruidkoek. Ze omhelsde me. Ik stopte heimelijk mijn beste vishaakje in een zak van haar schort.

Mijn vader kuste me ten afscheid op mijn voorhoofd.

'Leef,' zei hij.

Hij zag eruit alsof hij nog iets wilde zeggen, maar hij deed het niet.

Voordat hij me naar het station bracht, klom ik naar de zolder en liep naar een doek dat met de voorkant naar de muur stond. Ik had me al heel lang afgevraagd wat mijn moeder schilderde. Ik draaide het doek naar het licht. Ik liep naar het volgende. Zonder me te haasten draaide ik elk doek op zolder om. De doeken waren leeg.

Op de tafel lag de opgedroogde verfdoo's. Ik nam hem mee. Ik ging naar het meertje, alleen, en raapte van de oever een steen op, liet hem de nog dunne ijslaag versplinteren en gooi-de de verfdoo's in het water.